

eISSN: 2981-1791

ORIGINAL RESEARCH PAPER

Compilation of Theoretical Framework of Urban Ranking on a National Scale with Islamic Approach¹

Mohsen Rafieian^{(1)*}, Fatemeh Shams⁽²⁾, Abolfazl Mashayekhi⁽³⁾

1- Assistant Professor of Urban Planning, Department of Urbanism, Yazd University, Yazd, Iran.

2- Ph.D. Candidate of Urban Planning, Department of Urban Planning, Faculty of Art, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

3- Ph.D. Student of Urban Planning, Department of Urbanism, Yazd University, Yazd, Iran.

ARTICLE INFO

Abstract

Received: 17/05/2023**Accepted:** 16/08/2023**Keywords:**

Theoretical ranking model, Tabernacle theory, urban ranking, worship-oriented city.

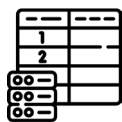
Metropolises are evaluated with different indicators, but the indicators used in the rating systems are not indigenous and have never been looked from Islamic point of view. It seems that the Islamic approach can be a suitable basis for ranking cities. This research was developed with the aim of searching for a theoretical model explaining the ranking of cities from the perspective of Iranian-Islamic thought and seeking answers to questions such as what is the conceptual model explaining city ranking from the perspective of the Iranian-Islamic city. For this purpose, researchers have used various quantitative and qualitative methods such as interviews, questionnaires, qualitative analysis and secondary data analysis. In order to verify the model, structured and semi-structured interviews and Max Kyuda software were used. The community of experts and professionals includes 25 philosophers and specialists in the field of Islamic urban planning. Two categories of factors can be identified in the conceptual model of urban ranking, horizontal and vertical factors. The first category are the factors that create the biological and spatial quality of people in every context and are used in conventional ranking indices. Meanwhile, the second part, i.e. the vertical factors, have secondary, valuable and implicit content and include rating indicators corresponding to the Iranian-Islamic thought. These factors are like warp and weft that can turn the city rating indexing device into a tent. It seems that the horizontal factors determine the explicit and universal content, and the vertical factors based on the framework of thought have a greater contribution to the implicit and value judgments of the ranking indicators. It provides an inference model of horizontal and vertical factors shaping the conceptual model of urban ranking. According to this model, the components of faith, perfection and happiness and the journey to God along with remembrance, attention and worship are among the vertical factors of the superiority of one city or biological complex over another. Originating from vertical factors, five pillars of Iranian Muslim citizen (intellectual-ideological aspect and subsistence aspect), citizen interactions, city interactions and city context can be identified. The results indicate the effectiveness of the tent model on the pillars and components and indicators of urban ranking. The first pillar; the intellectual-ideological aspect of the Iranian Muslim citizen includes 2 categories (reminding and awareness, explanation jihad, spirituality and ethics, and scientific jihad), the second pillar; the livelihood of Iranian Muslim citizens includes 3 categories (salary, productivity and economic prosperity, health and lifestyle), the third pillar; citizen interactions with each other include 4 categories (nation solidarity and socio-political interactions, Islamic justice and governance, identity and dignity, family dignity and privacy, and the general level of satisfaction of citizens with the city), the fourth pillar; city interactions (interaction with others, Iranian Muslims in the national and international arena) including 2 categories (national and international relations and tourism and independence and synergy with other metropolises) and the fifth pillar; the bed of the city (the city, the arena of excellence of citizens) includes 5 categories (accessibility, naturalism, habitation, public spaces and resilience)

Number of references: 15

Number of figures: 4

Number of tables: 3

©2023, UST. All rights reserved.

Cite this article: Rafieian, M., Shams, F., & Mashayekhi, A. (2023). Compilation of Theoretical Framework of Urban Ranking on a National Scale with Islamic Approach. *Urban Strategic Thought*, 1(2), 29-41.

Publisher: Imam Khomeini International University (IKIU)

doi: [10.30479/UST.2023.18828.1122](https://doi.org/10.30479/UST.2023.18828.1122)

¹This article is derived from the results of a research project carried out in the Tehran Studies and Planning Center under the title "Development of a theoretical model and an operational-measurement framework for urban ranking on a national scale with an Islamic approach".

*Corresponding Author: mrafian@yazd.ac.ir

رتبه‌بندی شهری در مقیاس ملی با رویکرد اسلامی، در جستجوی مدل نظری^۱محسن رفیعیان^{(۱)*}، فاطمه شمس^(۲)، ابوالفضل مشایخی^(۳)

- ۱- استادیار گروه شهرسازی، دانشگاه یزد، یزد، ایران.
 ۲- پژوهشگر دکتری شهرسازی، گروه شهرسازی، دانشکده هنر، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
 ۳- دانشجوی دکتری شهرسازی، گروه شهرسازی، دانشگاه یزد، یزد، ایران.

چکیده

اطلاعات مقاله

کلانشهرها با شاخص‌های مختلفی مورد ارزیابی قرار می‌گیرند، اما شاخص‌های مورد استفاده در نظام‌های رتبه‌بندی بومی نبوده و تاکنون از منظر فکری اسلام بدان نگریده نشده است. به نظر می‌رسد رویکرد اسلامی می‌تواند مبنای مناسبی جهت رتبه‌بندی شهرها باشد. این پژوهش با هدف جستجوی مدل نظری تبیین‌کننده رتبه‌بندی شهرها از منظر اندیشه ایرانی-اسلامی تدوین شده و در پی پاسخ به سؤالاتی چون مدل مفهومی تبیین‌کننده رتبه‌بندی شهری از منظر شهر ایرانی-اسلامی کدام است، می‌باشد. برای این منظور پژوهشگران روش‌های مختلف کمی و کیفی همچون مصاحبه، پرسشنامه، تحلیل کیفی و تحلیل داده‌های ثانویه را به کار گرفته‌اند. به منظور تدقیق مدل از مصاحبه‌های ساختاریافته و نیمه ساختاریافته و نرم‌افزار MaxQDA استفاده شده است. جامعه متخصصان و حرفه‌مندان شامل ۲۵ نفر از اندیشمندان و متخصصان حوزه شهرسازی اسلامی است. نتایج، حاکی از کارایی مدل خیمه بر ارکان و مولفه‌ها و شاخص‌های رتبه‌بندی شهری است. مدل مفهومی شامل ۱۷ مقوله می‌باشد. رکن اول؛ وجه فکری-عقیدتی شهروند ایرانی مسلمان شامل ۲ مقوله، رکن دوم؛ وجه معیشتی شهروند ایرانی مسلمان شامل ۳ مقوله، رکن سوم؛ تعاملات شهروندی با یکدیگر شامل ۴ مقوله، رکن چهارم؛ تعاملات شهر شامل ۲ مقوله و رکن پنجم؛ بستر شهر شامل ۵ مقوله می‌باشد.

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۰۲/۲۷
 تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۰۵/۲۵
 صفحات: ۲۹-۴۱

واژگان کلیدی:

مدل نظری رتبه‌بندی، نظریه خیمه، رتبه‌بندی شهری، شهر عبادت‌محور

تعداد منابع: ۱۵

تعداد اشکال: ۴

تعداد جداول: ۳

ارجاع به این مقاله: رفیعیان، محسن؛ شمس، فاطمه و مشایخی، ابوالفضل. (۱۴۰۲). رتبه‌بندی شهری در مقیاس ملی با رویکرد اسلامی، در جستجوی مدل نظری. اندیشه راهبردی شهرسازی، ۲(۱)، ۲۹-۴۱.

©2023, UST. All rights reserved.

۱- مقدمه و طرح مسئله

تاکنون نظام‌های رتبه‌بندی متعددی در مقیاس بین‌المللی برای شهرهای جهان مورد استفاده قرار گرفته است، اما هیچ‌کدام از منظر فکری اسلام تدوین نشده است، این در حالی است که این منظر فکری که بر شالوده جهان‌بینی توحیدی و تعالیم و ارزش‌های والای اسلامی بنا نهاده شده است، نه تنها در قلمروی ساحت کالبدی شهر، به مثابه کالبدی که زمینه تعالی و سعادت فرد مسلمان را فراهم می‌نماید، بلکه در ساحت غیرکالبدی نیز می‌تواند به عنوان نقطه اتکای بنیادی، معتبر و مستحکمی که برگرفته از اندیشه اسلامی است، در نظام نظریه‌ای و حرفه‌ای شهرسازی استفاده شود. امروزه با گسترش مسائل در جوامع مختلف و اثبات ناکارآمدی نظریه‌های وارداتی در برخی زمینه‌ها، ضرورت به کارگیری اندیشه‌های مرتبط با زمینه‌های فکری و اعتقادی در علوم مختلف از جمله برنامه‌ریزی و مدیریت شهری دوچندان شده است و بهره‌گیری از مبانی نظری و اصول شهرسازی اسلامی و مطالعه آثار و اندیشه متفکران مسلمان می‌تواند در جهت رفع مسائل مؤثر باشد.

بهره‌گیری از این مفاهیم متعالی گفتمان معرفتی را بازتولید می‌کند؛ این معرفت می‌تواند اندیشه شهرسازی را تکامل بخشد؛ بنابراین؛ دور از انتظار نیست که از طریق بازشناسی و تبیین اصول حکمت اسلامی و جای‌دادن آن در نظام نظری و اجرایی شهرسازی، به مخزن بسیار غنی مضامین فلسفی که در تجانس با روح و کالبد شهرهای ایرانی-اسلامی است، بتوان دست‌یافت. در سال‌های اخیر به کنکاش در آراء و آثار برخی از متون اسلامی و تلاش در جهت ترجمان نظریات آن‌ها به زبان تخصصی شهرسازی با هدف کاربست این اندوخته‌های معرفتی بیش‌ازپیش توجه شده است، اما علی‌رغم اهمیت روزافزون دسترسی به منابع اصیل و پایه‌ای حکمت ایرانی-اسلامی، تاکنون هیچ پژوهش مشخص و منسجمی به بررسی اصول شهرسازی مستخرج از حکمت اسلامی نپرداخته است.

شهرهای ایران و به‌خصوص تهران در مسیر الگو قرار گرفتن برای شهرهای جهان اسلام نیازمند تعیین جایگاه خود در میان سایر شهرها هستند. بدین ترتیب مسیر تعالی شهری و کسب جایگاه برتر به لحاظ بسترسازی برای بروز رفتار و ادراک مؤمنانه و زمینه‌سازی تحقق حیات طیبه فراهم خواهد شد. در این پژوهش نیز سعی خواهد شد تا با تفسیر و تبیین این مفاهیم و مضامین واجد ارزش از نگاه شهرسازانه و ارائه چارچوب مفهومی جامع‌نگر، دریچه‌ای رو به آراء و اندیشه‌های ایرانی و اسلامی که دیرزمانی است فراموش شده‌اند، گشوده شود.

با توجه به اهم مسائل مطرح‌شده، این پژوهش در نظر دارد مدل نظری و چارچوب عملیاتی-سنجشی رتبه‌بندی کلانشهرهای ایران را با رویکرد اسلامی-ایرانی در سطح ملی تدوین نماید و هم‌زمان امکان توسعه و تعمیم آن به سطوح بین‌المللی و منطقه‌ای را نیز در نظر می‌گیرد. لازم به ذکر است تدوین شاخص‌های کمی با در نظر گرفتن همه محدودیت‌های سیاسی، مدیریتی و محتوایی و در راستای تحقق رویکرد شهرداری تهران، الگوسازی و تعمیم‌پذیری در چارچوب پیشنهادی موردتوجه خواهد بود. بنابراین، سؤال اصلی پژوهش حاضر منبعت از طرح مسئله صورت گرفته این است که «کدام مدل نظری می‌تواند مبنای رتبه‌بندی شهرها با رویکرد اسلامی باشد؟» در راستای این سؤال کلی دو سؤال مرتبه دوم مطرح می‌گردد.

۱. مدل مفهومی تبیین‌کننده رتبه‌بندی شهری از منظر شهر ایرانی-اسلامی کدام است؟
۲. چه ابعاد، مؤلفه‌ها، معیارهایی از مدل نظری رتبه‌بندی شهری از منظر شهر ایرانی-اسلامی قابل استخراج است؟

۲- پیشینه پژوهش

در این بخش از پژوهش، سعی بر آن بوده است که مرور پیشینه پژوهش ضمن آنکه شاخص‌های پراستفاده رتبه‌بندی را در قالب مجموعه‌ای منسجم و یکپارچه، به صورت مکمل ارائه نماید، سازوکار تعیین این شاخص‌ها و همچنین نقاط ضعف آن‌ها نیز از نظر گذرانده شود. بدین منظور، مرور پیشینه به دو دسته مطالعاتی که:

الف) ارتباط مستقیم با موضوع پژوهش دارند (پژوهش‌هایی که مشخصاً و صریحاً شاخص‌های رتبه‌بندی را مورد مطالعه قرار داده‌اند)، و ب) ارتباط غیرمستقیم با موضوع پژوهش دارند (پژوهش‌های معتبری که مشخصاً از یکی از شاخص‌های رتبه‌بندی موجود و تعریف‌شده استفاده ننموده‌اند، بلکه خود به ادبیات مغفول مانده در نظام رتبه‌بندی و ارزیابی شهرها اشاره داشته‌اند)، پرداخته شده است. تلاش بر آن است که به دسته دوم مطالعات (دارای ارتباط غیرمستقیم) تأکید بیشتری شود، چرا که هدف اصلی پژوهش، تدوین چارچوب نظری-عملیاتی رتبه‌بندی شهری با استفاده از رویکرد بومی (ایرانی-اسلامی) است و پژوهش پیش رو تنها به دنبال تدوین مجموعه‌ای از شاخص‌های تعریف‌شده و تثبیت‌شده نیست. جدول ۱، پژوهش‌های بررسی شده را از حیث هدف و نتیجه نشان می‌دهد.

جدول ۱- پیشینه پژوهش

نویسنده	عنوان پژوهش	هدف	نتیجه
آکتو ^۱ و همکاران (۲۰۲۱)	جدی گرفتن رتبه‌بندی شهرها: درگیر شدن با شیوه‌های محک و ارزیابی در دنیای شهرسازی	نقد شاخص‌های رتبه‌بندی شهری	بیان لزوم و ضرورت توجه بیشتر به رتبه‌بندی و تعادل‌بخشی به شاخص‌های آن
توبیناک ^۲ (۲۰۲۱)	ساختار شکنی چندبعدی رتبه‌بندی شهری، کدام شهر سبزتر است؟	عینیت بخشیدن به یک رتبه‌بندی از طریق یک رویکرد چندلایه مبتنی بر داده‌های سنجش از راه دور، بدون انکار ابهامات آماری	یکی از راهبردهای القاء تصویری مثبت به شهر، برجسته کردن آمار شاخص‌های فضایی است. به عنوان نمونه فضاهای سبز شهری، مفاهیم گسترده ذهنی مثبت در جامعه دارند.
گیفینگر ^۳ و همکاران (۲۰۱۰)	نقش رتبه‌بندی در ارتقاء رقابت شهری	تبیین چگونگی بهره بردن شهرها با نتایج ملی و بین‌المللی رتبه‌بندی‌ها به عنوان یک ابزار استراتژیک برای مشاوره سیاست‌های خود و برآورده کردن نیازمندی‌های توسعه اقتصادی دانش‌بنیان شهری	ارائه پیشنهادهایی برای تبدیل رتبه‌بندی شهرها به ابزاری مهم‌تر و مؤثرتر برای هدایت فرآیندهای اقتصادی، اجتماعی و فضای در شهرها از یک سو، و از سوی دیگر، توصیه‌هایی برای محققان و تحلیلگرانی که با طراحی و روش‌شناسی رتبه‌بندی شهرها برای دولت‌های محلی و ذینفعان در مورد رسیدگی منطقی به نتایج سروکار دارند.
دل‌انگیزان و همکاران (۱۳۹۷)	تعیین شاخص‌های شهر خلاق و رتبه‌بندی کلانشهرهای ایران بر اساس معیارهای شهر خلاق: با استفاده از روش تاپسیس اصلاح‌شده	تعیین شاخص‌های شهر خلاق و رتبه‌بندی کلانشهرهای ایران بر اساس معیارهای شهر خلاق	معرفی ۱۱۱ شاخص (معیار) تأثیرگذار بر خلاقیت شهرهای ایران و طبقه‌بندی آن‌ها به ۳ معیار و ۶ زیرمعیار شامل سرمایه انسانی (آموزش، حضور و اشتغال)، تکنولوژی (تولید تکنولوژی، استفاده از تکنولوژی)، و تحمل (تسامح و پذیرندگی) (تنوع، جریان مردم)
سرحانی و همکاران (۱۳۹۸)	رتبه‌بندی محلات حاشیه‌نشین اهواز براساس شاخص‌های پایداری اجتماعی مسکن با استفاده از مدل ELECTRE	وزن‌دهی شاخص‌ها و روش تصمیم‌گیری چند معیاره الکترونیکی برای رتبه‌بندی محلات حاشیه‌ای شهر اهواز	معرفی شاخص‌های اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، سازگاری، روابط همسایگی، امنیت اجتماعی، خدمات عمومی، زیست‌محیطی، آسایش درون منزل، بازی‌پذیری فضاهای باز
افشاری (۱۴۰۰)	طرح پژوهشی «رقابت‌پذیری شهری ارزیابی جایگاه تهران در رتبه‌بندی‌های بین‌المللی و ملی» (۱۴۰۰)	معرفی تئوری‌های کلان مرتبط با توسعه و رقابت‌پذیری شهری و شاخص رقابت‌پذیری شهری ایران	از میان تئوری‌های کلان مرتبط با توسعه و رقابت‌پذیری شهری مرتبط‌ترین تئوری‌هایی که با شرایط ایران سازگاری دارند و مابقی و پیش‌ران‌های حاصل از آن بر ارتقای سطح رقابت‌پذیری شهرهای کشور مؤثر هستند، تعیین شده‌اند. این تئوری‌ها عبارت‌اند از (۱) تئوری نهادگرایی، (۲) تئوری رشد درون‌زا، (۳) تئوری مزیت رقابتی و خوشه‌ها و (۴) تئوری اقتصاد فرهنگی.
ندایی طوسی (۱۴۰۰)	طرح پژوهشی «چارچوب عملیاتی-سنجشی رتبه‌بندی شهرها براساس شاخص پیشرفت شهری ایران» (۱۴۰۰)	تعیین مؤلفه‌های نظری شهر مطلوب اسلامی و ترسیم نظری روابط برقرار میان مؤلفه‌های نظری	شاخص پیشرفت کلانشهر تهران از هشت مؤلفه (۱) کارایی اقتصادی و رقابت‌پذیری، (۲) پایداری محیط‌زیست شهری، (۳) عدالت فضایی، (۴) زیست‌پذیری، به‌روزی و رضایتمندی، (۵) هوشمندی، نوآوری و کارآفرینی، (۶) تعامل‌ها، هم‌پیوندی و میان‌کنش، (۷) حکمروایی شهری و (۸) هویت‌مندی ایرانی-اسلامی تشکیل شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که بیشترین میزان پیشرفت به ترتیب در وضعیت مقوله‌ها و ابعاد پایداری محیط‌زیست شهری، حکمروایی شهری، تعامل‌ها، هم‌پیوندی و میان‌کنش و رقابت‌پذیری و عدالت اقتصادی اتفاق افتاده است.

با توجه به مجموعه منابع مرور شده در این بخش، می‌توان مؤلفه‌های نه‌گانه اجتماعی، فرهنگی، جمعیتی، حرکت و دسترسی، نهادی- مدیریتی، صنعت و تکنولوژی، اقتصادی، کالبدی و کاربری اراضی و سلامت شهری با هدف بررسی و سنجش سکونتگاه‌ها یا مجموعه‌های زیستی مختلف معرفی نمود. شکل ۱، مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های رتبه‌بندی شهری را نشان می‌دهد.

شکل ۱- مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های رتبه‌بندی شهری
(ماخذ: نگارندگان)

اسلامی ساخته شده است؛ عده‌ای شهری که جامعه اسلامی و حکومت حقه در آن وجود دارد را مقدمه شهر اسلامی می‌دانند و جز حکومت معصوم که چند سالی بیشتر نبود هیچ شهری را شهر اسلامی نمی‌دانند. نگاه این مطالعه اساساً متفاوت است و شهر را به معنای معمول آن بکار نمی‌گیرد و تنها در تنگنای دایره واژگان، محصول نظم‌بخشی محیط توسط انسان از مقیاس تک بنا به بالاتر تا سطح بین‌المللی و کلیه محتواها و جریان‌های موجود در آن را شهر می‌نامد (گودرزی سروش و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۰۳-۱۰۴). رواج تعبیر «شهر اسلامی» و اطلاق آن به شهرهای مسلمانان با این فرض که این شهرها از نظر کالبدی، جلوه‌گاه خاصی از اصول و ارزش‌های اسلامی بوده، و به این ترتیب، از شهرهای سایر تمدن‌ها و فرهنگ‌ها متمایز می‌باشند، از قرن نوزدهم میلادی و به‌وسیله مستشرقین آغاز شد. از آن دوران به بعد، «این تعبیر» که به شهرهای ساخته شده توسط مسلمانان و محل زندگی آنان اطلاق می‌شد، به مرور در نوشته‌ها و آثار مربوط به تتبعات شهری که به بررسی سکونتگاه‌های مسلمانان می‌پرداختند، بر این اساس که با حریم فیزیکی و یا ذهنی خاص خود تجلی جامعه و فرهنگی متمایز از سایر تمدن‌ها می‌باشند با معرفی خاورشناسان، در ادبیات غرب

لازم به ذکر است که با توجه به جستجوهای گسترده‌ای که انجام شد، تاکنون پژوهش‌های مشابهی در حوزه کشورهای اسلامی انجام نشده است و عموم پژوهش‌ها و مطالعات مرتبط، بر ابعاد محدود و منحصر به فردی از کشور مورد بررسی مانند دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، شاخص‌های رتبه‌بندی نظام بانکی و امثالهم متمرکز بوده‌اند. لذا، این پژوهش به دنبال پرکردن خلا پژوهش‌های پیشین بوده و نوآوری آن در تبیین مدل مفهومی رتبه‌بندی شهرها با رویکرد اسلامی می‌باشد.

۳- مبانی نظری

در مطالعه حاضر مبنا بر این است که، اسلام یگانه دین راهنمای بشر در طول تاریخ است که به‌وسیله پیامبران الهی ابلاغ شده است. مراد از اسلام، جوهر ادیان توحیدی می‌باشد. شهرسازی اسلامی یعنی شهرسازی دینی، بر مبنای آیه شریفه: «انّ الدین عندالله الاسلام»، منظور از اسلام یعنی یگانه دین بشری فرستاده شده به‌وسیله پیامبران الهی از آدم تا خاتم است که بنابر اقتضائات زمانی و مکانی در قالب شریعت‌ها متجلی شده است. می‌توان پذیرفت شهر اسلامی همچون ظرفی به مظروف خود یعنی انسان شکل می‌دهد، رفتار و نگرش وی را تسهیل یا ممانعت می‌کند. نظامات گوناگون این شهر (اعم از اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و ...) همه در خدمت مظروف، یعنی انسان هستند. شهر می‌تواند بروز رفتارهایی سعادت‌مندانه یا ادراکات مثبت را تسهیل کند. یا مانع شود. شهر بالذات باعث سعادت و تباهی انسان نیست (رفیعیان و فاتح‌راد، ۱۳۹۴: ۱۱-۱۲).

برخی شهر اسلامی را شهر حکومت‌هایی که در آن‌ها احکام اسلامی جاری است می‌دانند. دسته دیگر شهر اسلامی را شهری می‌دانند که یا در فرهنگ اسلامی یا توسط مسلمانان و یا در بلاد

۳-۳-۳- ارکان شهر اسلامی (خاص)

برای ظهور شهر اسلامی همانند ظهور هر شهری، انطباق و همپوشانی سه فضا یا سه عنصر به عنوان ارکان آن ضرورت دارد. این سه فضا عبارت‌اند از فضای فکری، فضای عملی و فضای عینی یا فضای کالبدی. اصلی‌ترین عنصر انسان یا مؤمن است که البته مهم‌ترین مقوله مربوط به او نیز «وجه فکری» یا به عبارتی ایمان اوست. به این ترتیب است که می‌توان «ایمان» اهل یک شهر را مهم‌ترین عامل و عنصر شکل‌دهنده و تعریف‌کننده «شهر اسلامی» نامید. عنصر بعدی «قوانین» حاکم بر شهر و بر همه روابطی است که بین انسان‌ها (اعم از مدیر شهر و اهل شهر) و طبیعت و آثار انسانی حاکم‌اند (مطهری، ۱۳۵۷: ۳۸).

با توجه به آنچه ذکر شد، سه عامل یا سه فضای اصلی شکل‌دهنده شهر اسلامی عبارت‌اند از:

- فضای فکری: فضای فکری یا به عبارتی جهان بینی توحیدی و ایمان اهل شهر، اصلی‌ترین و تعیین‌کننده‌ترین نقش را در ظهور شعر اسلامی ایفا می‌کند.
- فضای عملی و رفتاری: در این فضا مطابق دستورات و باید‌ها و نبایدهایی که از تعالیم اسلامی استنباط و استخراج می‌شوند، عمل و رفتار مسلمانان (اهل شهر اعم از مدیر یا شهروند) شکل می‌گیرد. فضای عمل و رفتار براساس قانونمندی شکل می‌گیرد که مبتنی بر تعالیم اسلام است.

• فضای عینی: با تربیت انسان‌های تزکیه شده و آگاه و مؤمنی که مطابق برنامه‌ای که خداوند تبارک و تعالی برای زندگی انسان فرستاده است و زندگی و عمل و رفتار و مشی می‌کنند، به تدریج فضاها و محیطی برای زندگی ایجاد می‌شود که بارزترین ویژگی آن‌ها (یا بارزترین مقصودی که از ساخت مدنظر است) کمک به این انسان‌ها برای زیستن مطابق باورها و اعتقاداتشان می‌باشد (تقی‌زاده، ۱۳۸۹: ۵).

۳-۴-۳- مروری بر جایگاه رتبه‌بندی در اندیشه اسلامی

در پارادایم اسلامی شهود، عقل و حس در درون انسان و از نوع معرفت درونی و وحی در بیرون انسان و از نوع معرفت بیرونی برای تولید علم هستند. در علوم اسلامی (از جمله علم شهرسازی)، آغاز شکل‌گیری علم از شهود (قلب) است که مبتنی بر معرفت مرجع الهی است. سپس عقل به استدلال رویدادها پرداخته و در مرحله آخر، حوزه تجربه (حس) است. هرچند در پایین‌ترین مرتبه قرار گرفته اما توجه به تجربه‌ها و رویدادهایی که در جامعه مدام در

تثبیت شد (نجفی و همکاران، ۱۴۰۰: ۶۶). بارزترین ویژگی شهر اسلامی با عنایت به جامعیت و جاودانگی و جهانی بودن اسلام، در عدم معرفی الگوی فیزیکی و کالبدی واحد و لایتغیر برای دوران و سرزمین‌های متفاوت می‌باشد (تقی‌زاده، ۱۳۸۹: ۱).

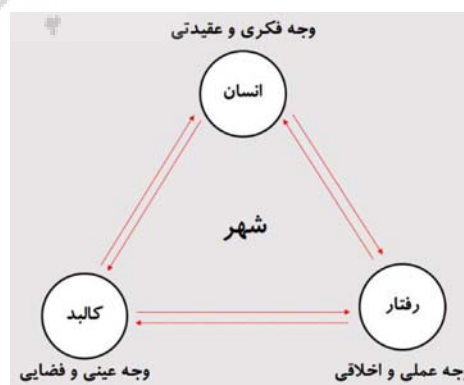
۳-۱-۱- ارکان شهر از منظر ایرانی-اسلامی

هر پدیده‌ای واجد اجزایی است که از میان این اجزا برخی را رکن (ارکان) می‌نامند. پدیده‌های مشابه می‌توانند فاقد برخی اجزاء بوده و یا اجزایی اضافه بر اجزاء دیگران را داشته باشند، اما ارکان همه پدیده‌های مشابه یکسان‌اند و هر پدیده‌ای که حتی فاقد یک رکن باشد از جمع همگنان خود خارج می‌شود. شهر نیز دارای ارکانی است که هر رکن با ویژگی‌های خاص اسلامی خود، رکن شهر اسلامی خواهد بود (رئیس‌ی و نقره‌کار، ۱۳۹۴: ۳۴-۳۶).

۳-۲-۲- ارکان شهر (عام)

برای شهر سه رکن اصلی قابل‌شناسایی است:

- انسان (وجه فکری و عقیدتی): مهم‌ترین عنصر و عامل پدیدآورنده شهر که در دو گروه اصلی «شهروند» یا اهل شهر و «مدیر شهر» قابل طبقه‌بندی است.
- رفتار (وجه عملی و اخلاقی): قوانین و مقررات و آداب و شیوه‌ها و رفتار و اخلاق اهل شهر که رابطه اهل شهر و همه اجزاء شهر را با یکدیگر، با طبیعت، با ساخته‌های انسان و با هستی را در قلمروهای مختلف معنوی و مادی حیات تنظیم می‌کنند.
- کالبد شهر (وجه عینی و فضایی): متأثر از دو عامل دیگر به‌اضافه شرایط خاص محیطی، اقتصادی، فنی، علمی و هنری است (تقی‌زاده، ۱۳۸۹: ۳). این رابطه در شکل ۲، نشان داده شده است.

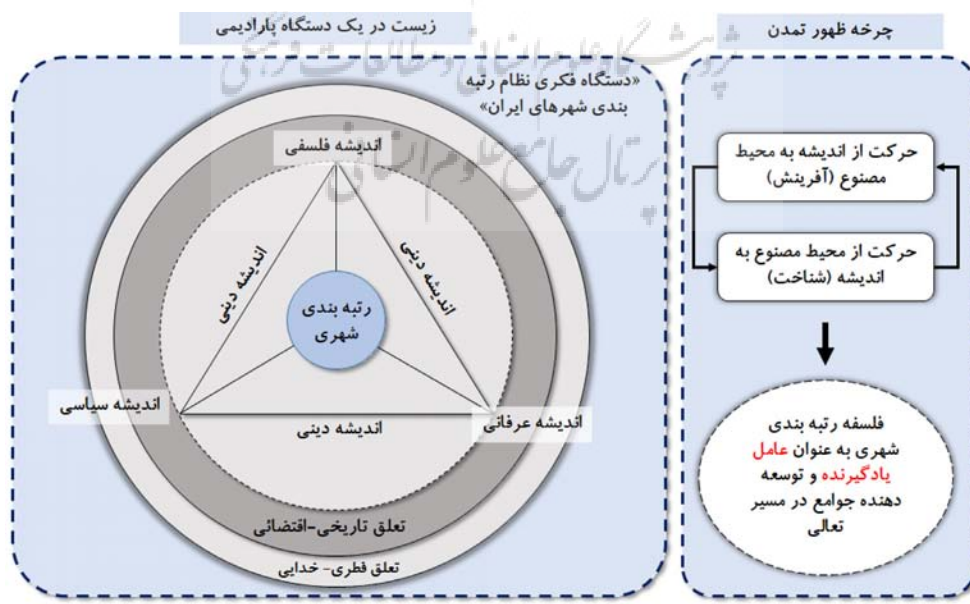

شکل ۲- رابطه سه عنصر اصلی دخیل در ظهور شهر (ماخذ: تقی‌زاده، ۱۳۸۹)

فلسفی، سیاسی) نیست، بلکه بیشتر ساختاری است که رابطه متقابل اجزا با یکدیگر و اجزا با کل حاصل می‌شود، این ساختار بیانگر یگانگی ارتباط پویایی است که در آن هر جزء مشارکت دارد و در انجام امور سهیم است. اندیشه دینی به عنوان یک کل راهبر سه اندیشه مطرح در هر فرهنگی است که با کنش و واکنش بر همدیگر، خلق صورت‌ها را به همراه دارند. اندیشه‌های سه‌گانه که شامل: (۱) اندیشه فلسفی (نوع جهان‌بینی و تفسیر از دین را روشن می‌سازد برای راهبری اندیشه سیاسی و تا زمانی که اندیشه فلسفی دوره مشخص نگردد شفاف‌سازی اندیشه سیاسی عقیم می‌ماند؛ (۲) اندیشه عرفانی (به عنوان اندیشه ضمیر ناخودآگاه جمعی در افراد جامعه)؛ (۳) اندیشه سیاسی (هر یک از این اندیشه‌ها توسط اندیشه سیاسی به منصف ظهور می‌رسند که البته با نوع سیاست جغرافیایی هر دوره تاریخی، تأثیرگذاری اندیشه فلسفی و عرفانی بر آثار معماری آن دوره متفاوت خواهد بود)، می‌باشند که با تأثیرپذیری از یکدیگر، در خلق آثار هنری، معماری و ادبی نقش مهمی را ایفا می‌کنند. هر یک از این سه اندیشه دارای دو نوع تعلق می‌باشند، تعلق فطری و خدایی و تعلق دیگر تعلقی است ناشی از شرایط تاریخی که در بازه‌ها و دوره‌های مختلف تاریخی ایجاد می‌شده است (اشرفی و نقی‌زاده، ۱۳۹۶: ۸۳). شکل ۳، نشان دهنده جایگاه رتبه بندی در اندیشه اسلامی است.

حال تغییر هستند نیز برای تولید علم (شهرسازی) اهمیت دارد. این سه منبع معرفتی باید برای تولید علم به منبع وحی الهی متصل باشند. خروجی این فرایند، ضرورتاً علم اسلامی است. علاوه بر آن در پارادایم اسلام، انسان هم موجودی خلاق و هم عقلانی است و این دو باهم تعالی را به ارمغان می‌آورد. در نتیجه پارادایم اسلامی، آغاز علم شهرسازی از منبع شهود و قلب عارف است که دستورات اخلاقی در متون عرفان عملی بهترین حالت ممکن برای این امر است. عقل نیز در پی آنچه حواس و تجربه در جامعه درک کرده است، در جهت مستدل نمودن این مشهودات برای به‌کارگیری و رفع مسائل در حوزه تجارب جامعه برمی‌آید.

نظریات اسلامی با تبعیت از جهان‌بینی، فلسفه و پارادایم اسلامی دارای حداقل خطا، پاسخ به وجه روحانی در کنار وجه مادی، گزاره‌هایی معنویت‌گرا، برخوردار از منابع معرفتی عقل، حس، شهود و وحی و دارای خلاقیت و عقلانیت در راستای اراده الهی خواهند بود (رئییسی و نقره‌کار، ۱۳۹۴). در حرکت اندیشه به اثر (آفرینش) و بالعکس از اثر به اندیشه (شناخت)، چرخه‌ای ایجاد می‌شود که تمدن ظهور می‌کند. در طول تاریخ ایران، اندیشه دینی-اسطوره‌ای به عنوان اندیشه کل با راهبری سایر اندیشه‌ها یعنی اندیشه فلسفی، عرفانی و سیاسی، خلق صورت‌های یک تمدن را سبب می‌شده است. اندیشه کل (دین) فقط مجموع اجزایش (اندیشه عرفانی،

شکل ۳- جایگاه رتبه‌بندی در اندیشه اسلامی
(ماخذ: نگارندگان با اقتباس از اشرفی و نقی‌زاده، ۱۳۹۶)

۴- روش پژوهش

پژوهش حاضر در رده‌بندی توسعه‌ای کاربردی و رویکرد کیفی قرار می‌گیرد. در مرحله اول جهت تدوین مدل نظری از طریق مطالعات اسنادی گردآوری متون نظری و پژوهش‌های مرتبط صورت پذیرفته و سپس با تحلیل اکتشافی مدل اولیه استخراج می‌گردد. در تنظیم مدل مفهومی پژوهش، آیات قرآن، احادیث و سنت (تفاسیر سنتی) به عنوان سه منبع استخراج اصول اولیه معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی در نظر گرفته شده است. اما از آن‌جا که تفسیر برخی از منابع فوق‌الذکر به سهولت میسر نیست، استفاده از منابع اندیشمندان شهرسازی اسلامی در اولویت کار قرار گرفت.

برای این منظور پژوهشگران روش‌های مختلف کمی و کیفی همچون مصاحبه، پرسشنامه، تحلیل کیفی و تحلیل داده‌های ثانویه را به کار می‌گیرد (آمیخته‌سازی روش‌ها) و سرانجام اینکه از گروه‌های مختلف کارشناسان، متخصصان مرتبط با موضوع رتبه‌بندی و اندیشه اسلامی ایرانی بهره می‌گیرد (آمیخته‌سازی محققان).

در این پژوهش سعی شده است تا با مطالعه اسنادی منابع مشخصی از هر صاحب‌نظر، روند استدلال منطقی از داخل نقل‌قول‌ها استخراج شود تا حصول شاخص‌ها و سنجه‌های قابل‌برداشت ادامه پیدا کند. به منظور تدقیق مدل از مصاحبه‌های ساختاریافته و نیمه ساختاریافته و نرم‌افزار مکس کیودا^۴ (با مشارکت ذی‌نفعان و متخصصان و خبرگان) استفاده شده است. نرم‌افزار مکس کیودا یک بسته نرم‌افزاری شخصی است که از تسهیلات لازم برای مدیریت پیشرفته داده‌ها برخوردار است و می‌تواند به تحلیل کمی و کیفی داده‌های مصاحبه گروه‌های متمرکز، تحلیل اسناد و مدارک، تحلیل گفتگو، تحلیل گفتمان، تحلیل روایت، و تحلیل داده‌های بصری مانند عکس، فیلم سینمایی و تصاویر ویدیویی بپردازد و آن‌ها را تحلیل کند. این برنامه از سیستم کدگذاری سلسله‌مراتبی تا ۱۰ سطح برخوردار است. جامعه متخصصان و حرفه‌مندان شامل ۲۵ نفر از اندیشمندان و متخصصان حوزه شهرسازی اسلامی است که در حوزه‌های مختلف این رشته مشغول به فعالیت هستند. در این پژوهش، برای تجزیه و تحلیل داده‌های به‌دست‌آمده از مصاحبه‌ها، از روش کدگذاری و مقوله‌بندی داده‌ها مبتنی بر نظریه «زمینه بنیاد» استفاده شد.

۵- یافته‌های پژوهش

دو دسته عامل در الگوی مفهومی رتبه‌بندی شهری

قابل‌شناسایی است. عوامل افقی و عمودی، دسته اول عواملی هستند که در هر بستر و زمینه‌ای به وجود آورنده کیفیت زیستی و فضایی افراد هستند و در شاخص‌های رتبه‌بندی مرسوم مورداستفاده قرار گرفته‌اند. این قسم از عوامل واجد محتوای، عمومی و جهان‌شمول، صریح و آنی برگرفته از شاخص‌های متناظر با نظام‌های رتبه‌بندی مرسوم می‌باشند. این در حالی است که قسم دوم، یعنی عوامل عمودی، واجد محتوای ثانویه، ارزشی و ضمنی و دربرگیرنده شاخص‌های رتبه‌بندی متناظر با اندیشه ایرانی-اسلامی هستند (رفیعیان و همکاران، ۱۴۰۰). این عوامل به‌مثابه تاروپود است که می‌تواند دستگاه شاخص‌سازی رتبه‌بندی شهری را به شاکله یک خیمه درآورد. به نظر می‌رسد عوامل افقی محتوای صریح و جهان‌شمول را رقم می‌زنند و عوامل عمودی مبتنی بر چارچوب فکر و اندیشه، سهم بیشتری در قضاوت‌های ارزشی و ضمنی شاخص‌های رتبه‌بندی دارند.

الگوی استنباطی از عوامل افقی و عمودی شکل‌دهنده الگوی مفهومی رتبه‌بندی شهری را ارائه می‌کند. مطابق این الگو مؤلفه‌های ایمان، کمال و سعادت و سیر الی‌الله به همراه ذکر، توجه و عبادت جزو عوامل عمودی برتری یک شهر یا مجموعه زیستی بر دیگری است. منبعث از عوامل عمودی، پنج رکن شهروند ایرانی مسلمان (وجه فکری-عقیدتی و وجه معیشتی)، تعاملات شهروندی، تعاملات شهر و بستر شهر قابل‌شناسایی است. مشخصه‌های عوامل عمودی و افقی شامل ماهیت، سطوح معانی، ساختار، هویت‌مندی، رابطه ذهنیت و عینیت، آرمان‌ها و اهداف، پیشینی و برساختی بودن و قرائتمندی می‌باشد.

شاخص‌های رتبه‌بندی شهری مرسوم، به‌مثابه براده‌های آهن، تحت جاذبه عوامل عمودی شناسایی شده (ستون خیمه) به‌مثابه آهنربا تحت گراننش به‌خصوصی قرار گرفته و از حالت خنثی و پراکنده به شاکله‌ای هدایت‌شده درمی‌آیند. نتیجه قرارگیری در چنین موقعیت جاذبه‌ای (گرانشی)، پدید آمدن مقوله‌های ۲۰ گانه عدالت محوری، تذکر و آگاهی‌بخشی، جهاد علمی، هم‌افزایی و استقلال (رکن شهروند ایرانی مسلمان وجه فکری-عقیدتی)، تأمین معاش، شکوفایی اقتصادی، تندرستی و سلامت، تاب‌آوری (رکن شهروند ایرانی مسلمان وجه معیشتی)، همبستگی امت، حکمروایی اسلامی، شأن و منزلت شهری، تعاملات اجتماعی- سیاسی، حریم و کرامت انسانی، بهره‌وری اقتصاد شهری (رکن تعاملات شهروندی)، مناسبات بین‌المللی،

که در زمینه شهر و شهرسازی اسلامی دارای کتاب، مقاله پژوهشی و یا پایان‌نامه هستند، و کارشناسان حوزوی که سمت اجرایی شهری، عضو شورای شهر و یا پژوهشی در زمینه شهرسازی اسلامی داشته‌اند در زمره جامعه مشارکت‌کنندگان پژوهش قرار دارند.

پس از تحلیل هر مصاحبه با مشخص شدن نقاط مبهم یا ضعف الگو و مقوله‌ها، نفر بعدی با توجه به تخصص مورد نیاز برای رفع و اصلاح نقاط ابهام یا ضعف انتخاب شد. تعداد مشارکت‌کنندگان در پژوهش کنونی برابر ۱۵ نفر است. این نوع نمونه‌گیری به نمونه‌گیری نظری معروف است. نمونه‌گیری نظری عبارت است از فرایند گردآوری داده‌ها برای نظریه‌پردازی که از این طریق تحلیلگر به‌طور هم‌زمان داده‌هایش را گردآوری و کدگذاری و تحلیل می‌کند و تصمیم می‌گیرد که چه داده‌هایی را در مرحله بعدی گردآوری کند و آن‌ها را کجا پیدا کند تا بدین‌وسیله نظریه‌اش را در حین شکل‌گیری‌اش تدوین کند.

از آن‌جا که ابزار اصلی انجام این تحقیق مصاحبه است، نمی‌توان از قبل مشخص کرد که چه تعداد افراد بایستی در مطالعه ما انتخاب شوند تا پدیده موردعلاقه در مطالعه کیفی به‌طور کامل شناسایی شود. از این‌رو به جمع‌آوری اطلاعات تا زمانی ادامه می‌دهیم که به نقطه اشباع برسیم؛ جایی که داده‌های جدیداً جمع‌آوری‌شده با داده‌هایی که قبلاً جمع‌آوری کرده‌ایم، تفاوتی ندارد و مشابه هم شده‌اند. طراحی سؤالات پژوهش برای انجام مصاحبه به‌صورت مستمر در حین انجام مطالعه بر مبنای فرآیند مطالعه انجام شد. این مراحل همان مراحل هستند که منجر به شکل‌گیری الگو «خیمه یا میدان مغناطیسی» شده‌اند. رویکرد این مصاحبه‌ها رویکرد روایتگری بود، به این معنی که ابتدا از مصاحبه‌شونده درخواست می‌شد که ابعاد موردنظر و پیشنهادی خود را از شاخص‌های رتبه‌بندی شهری با رویکرد ایرانی-اسلامی به‌طور آزادانه و داستان‌وار شرح دهد. پس از پایان روایت، مصاحبه‌گران در مورد زوایای ناگفته که بر اثر مراحل قبلی برایشان ناشناخته باقی‌مانده بود پرسش‌هایی را به فراخور مطرح می‌ساختند.

کدگذاری مصاحبه‌ها به‌موازات انجام مصاحبه‌ها صورت گرفت؛ به این معنی که پس از انجام هر مصاحبه داده‌های آن مصاحبه مورد کدگذاری قرار می‌گرفت تا از طریق کدگذاری داده‌ها، عمل دسته‌بندی و تفسیر آن‌ها صورت پذیرد. با کدگذاری چند مصاحبه نخست پژوهشگر چارچوب ذهنی

سیاحت و گردشگری (رکن تعاملات شهر)، دسترس‌پذیری، طبیعت‌گرایی، سکونت، اشتراک اجتماعی (رکن بستر شهر) می‌شود. پس از ارائه مدل مفهومی اولیه پژوهش، با هدف تدقیق مدل مفهومی، طی مراحل مختلفی، سعی خواهد شد تا مدلی واقعی متناسب با اهداف پژوهش تدقیق و ارائه گردد. در راستای نیل به این مدل، ابتدا مصاحبه‌های عمیق ساختاریافته‌ای با هدف اصلاح و تعدیل مدل مفهومی اولیه انجام پذیرفت که پس از تحلیل محتوای مصاحبه‌ها، ارکان، مقوله‌ها و مؤلفه‌های ویرایش شده معرفی شدند. بدین منظور، نظرات متخصصان و حرفه‌مندان متمرکز بر حوزه این پژوهش مورد واکاوی قرار گرفته است، به این ترتیب که در ابتدا با شش نفر مصاحبه‌شونده که به‌زعم پژوهشگران، قادر به کمک در شناخت بهتر و محک‌سنجی ابعاد مختلف موضوع تحقیق بودند، مصاحبه‌هایی با هدف تدقیق، اصلاح و تعدیل مدل مفهومی رتبه‌بندی شهری با رویکردی ایرانی اسلامی انجام شد. در این مصاحبه‌ها پژوهشگر با تمام توانایی که در شناخت موضوع تحقیق کسب کرده بود، تلاش کرد تا جنبه‌های مختلف موضوع را با فرد مصاحبه‌شونده مطرح سازد و بتواند به حداکثر اطلاعات مورد نیاز خود دست یابد. این افراد شامل چند تن از اساتید دانشگاه فعال در زمینه شهرسازی اسلامی و همچنین کارشناسان دبیرخانه پرسش مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران که به‌طور کامل با اهداف و چشم‌انداز پژوهش آشنایی داشتند، بودند. مصاحبه‌های عمیق انجام‌شده به‌صورت ساختاریافته و در قالب سؤالات از پیش تعیین‌شده انجام شد و به‌طور میانگین هر مصاحبه حدود ۱۲۰ دقیقه به طول انجامید. کوتاه‌ترین زمان اختصاص داده‌شده به مصاحبه ۸۰ دقیقه و طولانی‌ترین زمان، ۱۸۰ دقیقه (در دو جلسه متوالی) بوده و مصاحبه‌ها به دو صورت حضوری و تماس تلفنی انجام پذیرفته است.

بخشی از جامعه موردنظر پژوهش، پژوهشگران و خبرگان فعال در زمینه شهرسازی اسلامی هستند. اعضای این دسته کسانی هستند که حوزه علمی کار آن‌ها مرتبط با شهرسازی اسلامی بوده است و در حوزه جغرافیایی ایران کار کرده‌اند. بدین ترتیب دو گروه اصلی متخصصان شهرسازی و کارشناسان حوزوی که دارای زمینه مطالعات شهرسازی اسلامی هستند ظرفیت انتخاب به‌عنوان مشارکت‌کنندگان پژوهش را دارند. افراد مدنظر حوزه علمی یا اجرایی کارشان مرتبط با شهرسازی اسلامی است. بدین ترتیب دانشگاهیانی

یادآوری نویسی نیز استفاده کرد. بدین ترتیب که در هنگام جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها، چنانچه ایده‌ها یا روابطی به ذهن پژوهشگر می‌رسید به‌طور جداگانه یادداشت می‌شد. این یادآورها بنیاد اولیه نظریه یا چارچوب در حال ظهور را شکل می‌دهند. بنابراین، در حین مصاحبه‌های انجام‌شده، یادداشت‌برداری گزینشی از صحبت‌های انجام‌شده و کدگذاری با استفاده از نکته‌برداری در قالب واژگان و عبارات کلیدی انجام پذیرفت که در جدول ۲ پس از تحلیل محتوا خلاصه‌ای از اهم موارد ذکرشده آمده است.

اولیه را ایجاد کرد و با انجام مصاحبه‌های بعدی، با استفاده از کدهای جدید به‌دست‌آمده، چارچوب ذهنی را توسعه داد. این فرآیند تا زمانی ادامه یافت که اشباع نظری حاصل شد و مصاحبه‌ها به پایان رسید. طبقه‌بندی داده‌ها با اطلاق کدهای جداگانه و مرور مکرر و ادغام کدهای مشابه انجام گرفت تا کدهای اصلی تولید شوند. مراحل کدگذاری انجام‌گرفته در این پژوهش عبارت‌اند از کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری گزینشی. پژوهشگر در جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها از

جدول ۲- تحلیل محتوای مصاحبه‌های عمیق انجام‌شده در راستای اصلاح مدل مفهومی پژوهش

مقوله‌های حاصل از کدگذاری مصاحبه‌ها	زیرمقوله‌های حاصل از کدگذاری مصاحبه‌ها
تأکید بیشتر بر رویکرد اسلامی-ایرانی در مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌ها	توجه بیشتر به شاخص‌هایی که جنبه هنجاری دارند. حذف آن دسته از زیرمؤلفه‌هایی که دستگاه متولی مستقیم دارند. حذف زیرمؤلفه‌های عام ادغام زیرمؤلفه‌هایی که همپوشانی دارند.
توجه به جامعیت بخشی به ارکان	تفکیک رکن بستر شهر به دو رکن مجزای روساختی و زیرساختی طی فرآیند رفت و برگشتی از رکن به شاخص و بالعکس از شاخص به رکن رجوع به بیانیه گام دوم انقلاب و اسناد فرادست کشور
توجه به امکان امتیازدهی و شاخص‌سازی	بهره‌گیری از واژگان رایج شهرسازی جایگزین نمودن مؤلفه‌های اسلامی با مؤلفه‌های با ادبیات شهرسازانه توجه به امکان شاخص‌سازی مقوله‌ها تصمیم در رابطه با تأثیر شاخص‌ها شامل جهت شاخص (مستقیم و معکوس) بحث در خصوص نحوه شاخص‌سازی

۶- نتیجه‌گیری

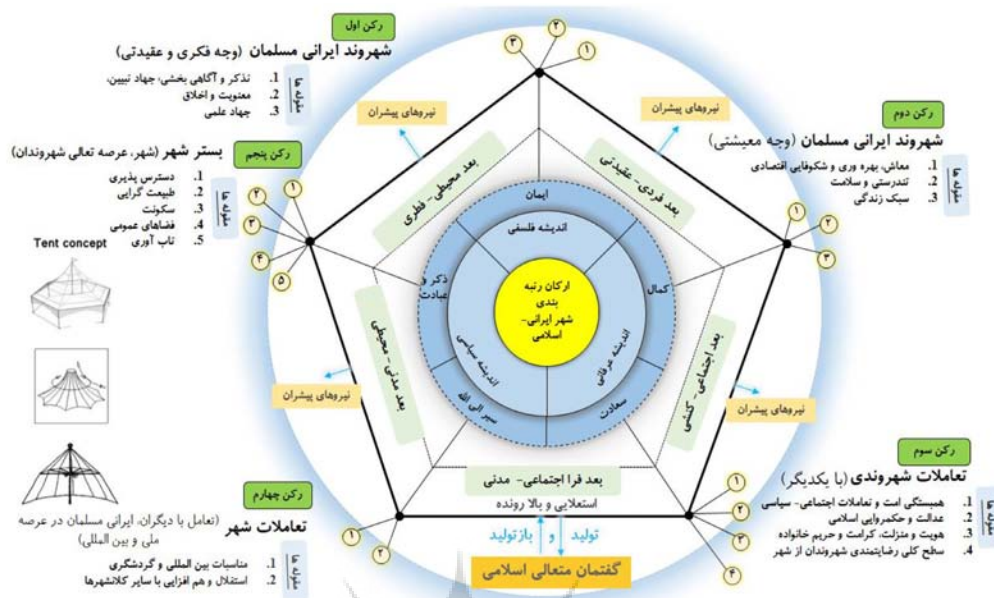
می‌باشد. رکن اول؛ وجه فکری-عقیدتی شهروند ایرانی مسلمان شامل دو مقوله (تذکر و آگاهی بخشی، جهاد تبیین، معنویت و اخلاق و جهاد علمی)، رکن دوم؛ وجه معیشتی شهروند ایرانی مسلمان شامل سه مقوله (معاش، بهره‌وری و شکوفایی اقتصادی، تندرستی و سلامت و سبک زندگی)، رکن سوم؛ تعاملات شهروندی با یکدیگر شامل چهار مقوله (همبستگی امت و تعاملات اجتماعی-سیاسی، عدالت و حکمروایی اسلامی، هویت و منزلت، کرامت و حریم خانواده و سطح کلی رضایتمندی شهروندان از شهر)، رکن چهارم؛ تعاملات شهر، (تعامل با دیگران، ایرانی مسلمان در عرصه ملی و بین‌المللی) شامل دو مقوله (مناسبات ملی و بین‌المللی و گردشگری و استقلال و هم‌افزایی با سایر

باتوجه به مجموع مصاحبه‌های عمیق انجام‌شده، می‌توان مدل مفهومی پژوهش را به‌صورت اصلاح‌شده و تعدیل‌شده شکل ۴ بازتعریف نمود. لازم به ذکر است که نظریه خیمه مورداستفاده در مدل مفهومی اولیه، و اجزاء اصلی و کلان آن همچنان پابرجاست و عموم اصلاحیات در بخش مقوله‌ها و مؤلفه‌ها انجام‌شده است، به‌گونه‌ای که بنا به نظرات و پیشنهادات افراد مصاحبه‌شونده، برخی از مقوله‌ها جابجا شده، برخی که دارای همپوشانی بودند با یکدیگر ادغام شدند و برخی نیز که امکان شاخص‌سازی و سنجش آن‌ها محقق نبود با موارد مشابه جایگزین شدند. مدل مفهومی اصلاح‌شده در مجموع شامل ۱۷ مقوله

کلانشهرها) و رکن پنجم؛ بستر شهر، (شهر، عرصه تعالی سکونت، فضاهای عمومی و تاب‌آوری) می‌باشد. جدول ۳، شهروندان) شامل پنج مقوله (دسترس‌پذیری، طبیعت‌گرایی، مولفه‌ها و مقوله‌های هر یک از رکن‌ها است.

جدول ۳- ارکان، مقوله‌ها و مؤلفه‌های رتبه‌بندی شهری با رویکرد ایرانی-اسلامی

مقوله‌ها	مقوله‌ها	ارکان
آگاهی اجتماعی و سیاسی شهروندان	تذکر و آگاهی بخشی، جهاد تبیین	(۱) وجه فکری- عقیدتی شهروند ایرانی مسلمان
فرهنگ ایثار و فداکاری فرهنگ نوع‌دوستی و مردم‌مداری هنر اسلامی	معنویت و اخلاق	
آموزش و تحصیلات پژوهش	جهاد علمی	
توانمندی و استطاعت‌پذیری حمایت‌های اجتماعی اشتغال	معاش، مشاغل و استطاعت‌پذیری	(۲) وجه معیشتی شهروند ایرانی مسلمان
تضمین ادامه حیات بهبود ادامه حیات	تندرستی و سلامت	
کیفیت تغذیه سلامت روان اجتماع‌پذیری	سبک زندگی	
تبادل اطلاعات و تکنولوژی	همبستگی امت و تعاملات اجتماعی- سیاسی	(۳) تعاملات شهروندی با یکدیگر
عدالت اجتماعی و برابری مدیریت و حکمروایی اسلامی	عدالت و حکمروایی اسلامی	
هویت و منزلت شهری کرامت خانواده کرامت فرد	هویت و منزلت، کرامت و حریم خانواده	
احساس امنیت اجتماعی	سطح کلی رضایتمندی شهروندان از شهر	
ارتباطات بین‌المللی جاذبه‌های گردشگری	مناسبات ملی و بین‌المللی و گردشگری	
کارآفرینی، اقتصاد مولد سرزندگی و جذابیت اقتصادی	استقلال و هم‌افزایی با سایر کلانشهرها	(۴) تعاملات شهر، (تعامل با دیگران، ایرانی مسلمان در عرصه ملی و بین‌المللی)
آسایش و امنیت جابجایی اتصال‌پذیری، جابجایی پایدار	دسترس‌پذیری	(۵) بستر شهر، (شهر، عرصه تعالی شهروندان)
مسکن	سکونت	
محلات و همسایگی فضاهای جمعی	فضاهای عمومی	
ایمنی در برابر سوانح مدیریت بحران	تاب‌آوری	

شکل ۴- مدل مفهومی ثانویه رتبه‌بندی شهری با رویکرد ایرانی-اسلامی
(ماخذ: نگارندگان)

۷- تقدیر و تشکر

بدین وسیله نویسندگان از مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران که در تدوین این پژوهش ایشان را حمایت و یاری نموده‌اند، کمال تشکر و قدردانی را دارند.

۸- اعلام عدم تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که در انجام این پژوهش هیچ‌گونه تعارض منافی برای ایشان وجود نداشته است.

۹- پی‌نوشت‌ها

- 1-Acuto
- 2-Taubenbock
- 3-Giffinger
- 4-MaxQDA

۱۰- منابع

- ۱- اشرافی، نسیم و نقی‌زاده، محمد. (۱۳۹۶). شفاف‌سازی کنش بین اندیشه (ذهن و اثر (عین)) در معماری دوره ساسانیان. *هویت شهر*، ۱۱(۳۰)، ۸۳-۹۴.
https://hoviatshahr.srbiau.ac.ir/article_10933.html

۲- افشاری، سمانه. (۱۴۰۰). *رقابت‌پذیری شهری ارزیابی جایگاه تهران در رتبه‌بندی‌های بین‌المللی و ملی*، دانش شهر (۶۴۶)، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، شهرداری تهران.
<https://rpc.tehran.ir>

۳- دل‌انگیزان، سهراب؛ دهقانی شبانی، زهرا، خانزادی، آزاد و ذبیحی دان، محمدسعید. (۱۳۹۷). تعیین شاخص‌های شهر خلاق و رتبه‌بندی کلانشهرهای ایران براساس معیارهای شهر خلاق: با استفاده از روش تاپسیس اصلاح‌شده. *اقتصاد شهری*، ۳(۱)، ۱-۲۴.

https://ue.ui.ac.ir/article_22916.html

۴- رفیعیان، محسن و فاتح‌راد، مهدی. (۱۳۹۴). شهر اسلامی-ایرانی؛ طرحی برای شهر آینده. *همایش الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت*، دوره ۴. <http://noo.rs/aZc6c>

۵- رفیعیان، محسن؛ رفیعیان، مجتبی و بمانیان، محمدرضا. (۱۴۰۰). الگوی روابط معنای مکان‌های عمومی با کیفیت از منظر اندیشه اسلامی-ایرانی. *مطالعات شهر ایرانی اسلامی*، ۱۱(۴۴)، ۵-۱۴. <http://iic.ihss.ac.ir/Article/19992>

۶- رئیسی، محمدمنان و نقره‌کار، عبدالحمید. (۱۳۹۴). هستی‌شناسی معنا در آثار معماری. *هویت شهر*، ۹(۲۴)، ۱۶-۵.

https://hoviatshahr.srbiau.ac.ir/article_8782.html

rankings. *Computers, Environment and Urban Systems*, 89. <https://doi.org/10.1016/j.compenvurbysys.2021.101687>

References

- 1- Acuto, M., Pejic, D., & Briggs, J. (2021). Taking city rankings seriously: Engaging with benchmarking practices in global urbanism. *International Journal of Urban and Regional Research*, 45(2), 363–377. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12974>
- 2- Afshari, S. (2021). *Urban competitiveness assessment of Tehran in international and international rankings*. knowledge of city no. 646, Center of Tehran Municipality's Study and Planning. [In Persian] <https://rpc.tehran.ir>
- 3- Ashrafi, N., & Naghizadeh, M. (2017). Clarifying Interaction of Ideas and Effect in the sasanid Era Architecture. *Hoviatshahr*, 11(2), 95-106. [In Persian] https://hoviatshahr.srbiau.ac.ir/article_10933.html
- 4- Delangizan, S., Dehghan Shabani, Z., Khanzadi, A., & Zabihidan, M. S. (2018). Determining the Indicators of Creative City and Rankings of Iranian Metropolises Based on Creative City Criteria: An Application of Modified TOPSIS Method. *Journal of Urban Economics*, 3(1(4)), 1-24. [In Persian] https://ue.ui.ac.ir/article_22916.html
- 5- Giffinger, R., Haindlmaier, G., & Kramar, H. (2010). The role of rankings in growing city competition. *Urban Research & Practice*, 3(3), 299-312. <https://doi.org/10.1080/17535069.2010.524420>
- 6- Goodarzi Soroush, M., Aminzadeh Goharizi, B., & Naghizadeh, M. (2012). Manifestation of Islamic Thought in the City with the

۷- سرحانی، فائقه؛ یزدانی، محمدحسین و امان‌پور، سعید. (۱۳۹۸). رتبه‌بندی محلات حاشیه‌نشین اهواز براساس شاخص‌های پایداری اجتماعی مسکن با استفاده از مدل ELECTRE. *مطالعات مدیریت شهری*، ۱۱(۳۷)، ۳۳-۴۵.

- https://journals.srbiau.ac.ir/article_14665.html
- ۸- گودرزی سروش، محمد مهدی؛ امین‌زاده، بهناز و نقی‌زاده، محمد. (۱۳۹۱). تجلی اندیشه اسلامی در شهر با حضور مدرسه در محله. *شهر/ایرانی/اسلامی*، شماره ۷، ۹۹-۱۰۸. <https://islamicarchitecture.ir/articles.108>
- ۹- مطهری، مرتضی. (۱۳۵۷). *مسئله شناخت*. تهران: انتشارات صدرا. <https://noo.rs/wvsuG>
- ۱۰- ندایی طوسی، سحر. (۱۴۰۰). *چارچوب عملیاتی-سنجشی رتبه‌بندی شهرها براساس شاخص پیشرفت شهری/ایران*. دانش شهر (۵۱۸)، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، شهرداری تهران. <https://rpc.tehran.ir>
- ۱۱- نجفی، مریم؛ نقی‌زاده، محمد؛ طغیانی، شیرین و محمدی، محمود. (۱۴۰۰). ارائه روشی برای تولید یا بومی‌کردن علم شهرسازی ایرانی با استفاده از متون اخلاق عرفانی. *هویت شهر*، ۱۵(۴۸)، ۶۵-۷۸. https://journals.srbiau.ac.ir/article_16746.html
- ۱۲- نقی‌زاده، محمد. (۱۳۸۹). *تاملی در چیستی شهر اسلامی*. *مطالعات شهر ایرانی اسلامی*، ۱، ۱-۱۴. <https://www.sid.ir/paper/177342/fa>
- 13- Acuto, M., Pejic, D., & Briggs, J. (2021). Taking city rankings seriously: Engaging with benchmarking practices in global urbanism. *International Journal of Urban and Regional Research*, 45(2), 363–377, <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12974>
- 14- Giffinger, R., Haindlmaier, G., & Kramar, H. (2010). The role of rankings in growing city competition. *Urban Research & Practice*, 3(3), 299-312. <https://doi.org/10.1080/17535069.2010.524420>
- 15- Tock. (2021). Which city is the greenest? A multi-dimensional deconstruction of city

- Presence of School in the Neighborhood. *Journal of Studies on Iranian Islamic City*, (7), 99-108. [In Persian] <https://islamicarchitecture.ir/articles>
- 7- Motahari, M. (1978). *Recognition Issue*. Sadr Publication, Tehran. [In Persian]. <https://noo.rs/wvsuG>
- 8- Naghizadeh, M. (2010). A Reflection in the Essence of the Islamic City. *Journal of Studies on Iranian Islamic City*, 1(1), 1-14. [In Persian]. <https://www.sid.ir/paper/177342/fa>
- 9- Najafi, M., Naghizadeh, M., Toghyani, S., & Mohammadi, M. (2021). Suggested Method for Production or Indigenization of the Iranian-Urbanism Science by Using Mystical-Ethical Text. *Hoviatshahr*, 15(4), 65-78. [In Persian]. https://journals.srbiau.ac.ir/article_16746.html
- 10- Nedaei Toosi, S. (2021). *Operational - measuring framework of cities based on Iran's urban development index*. City knowledge 518, center of study and planning in Tehran, Tehran municipality. [In Persian] <https://rpc.tehran.ir>
- 11- Raeesi, M., & Noghrekar, A. (2016). The Ontology of Meaning in Architectural Works. *Hoviatshahr*, 9(24), 5-16. [In Persian] https://hoviatshahr.srbiau.ac.ir/article_8782.html
- 12- Rafieian, M., & Fateh Rad, M. (2015). Islamic - Iranian City; Plan for Future City. *Seminar of Iranian Islamic Pattern of Progress*, no. 4. [In Persian] <http://noo.rs/aZc6c>
- 13- Rafieian, M., Rafieian, M., & Bemanian, M. R. (2022). Model of meaning relationship of "High quality public places" from Islamic-Iranian thought perspective. *Iranian Islamic city studies*, (44), 5-14. [In Persian] <http://iic.ihss.ac.ir/Article/19992>
- 14- Sarhani, F., yazdani, M. H., & Amanpour, S. (2019). Ranking of Ahwaz marginal neighborhoods based on indicators of social sustainability of housing using the model ELECTRE. *Urban Management Studies*, 11(37), 33-45. [In Persian] https://journals.srbiau.ac.ir/article_14665.html
- 15- Tock. (2021). Which city is the greenest? A multi-dimensional deconstruction of city rankings. *Computers, Environment and Urban Systems*, 89. <https://doi.org/10.1016/j.compenvurbysys.2021.101687>